

ĢIMENES UN PIRMSKOLAS SADARBĪBAS LOMA BĒRNU SAGATAVOŠANĀ SKOLAI

The Family and Pre-school Collaboration Role for the Child's Preparation to School

Jekaterīna Jankovska

Ilga Prudņikova

Rēzeknes Augstskola

Abstract. *The child's preparation for school is a period of laying the foundations for a child's future social inclusion. Children's preparation for school is as important a problem as the child's comprehensive development of pre-school age. Preparation for school is a continuous process that starts from the arrival of the child's pre-school and continues until the transition for school. Preparation for school is a socialization process that is child self-determination in the new social environment basis. Socialization, comprehensive child's preparation for school is a very important problem that exists preschools for students with visual impairments. Modern education is a main objective the child's individuality educational support. The child's personality development can be only in a family and pre-school collaboration.*

Keywords: *students with visual impairments, interaction, pre-school, preparation of school, environments, socialization, social preparedness.*

Ievads

Introduction

Nostādnes dokuments izglītībā izvirza prasības valdībām izglītības procesā iekļaut vecākus, jo tikai ar vecāku atbalstu, kur viņi tiks iekļauti izglītības procesā kā līdzvērtīgi partneri, izglītība būs sekmīgāka (Education for all. Diversity as an opportunity for school education, 2008). Mijdarbībai starp pieaugušajiem un bērniem, kurā ikviens tiek sadzirdēts un pamanīts, ir būtiska nozīme bērna attīstībā. Ir pierādīts, ka ģimenes mācīšanās vide ir kā pirmā sociālās un izglītojošās pieredzes gūšanas vieta, kas jau sākotnēji ir atstājusi manāmu ietekmi bērna attīstībā (Bronfenbrenner, 1979 u.c.), tāpēc pedagogam, veidojot saikni starp ģimeni un pirmsskolu, ir iespēja veiksmīgi turpināt bērna attīstību. Pirmskolā notiek bērna sagatavošana skolai, kas ieliek pamatu bērna turpmākai iekļaušanai sabiedrībā citā izglītības pakāpē, citā institūcijā pilnīgi jaunajā sociālajā vidē, kas prasa no bērniem noteiktu zināšanu, prasmju un iemaņu kompleksu, pastiprināto ar personīgo pieredzi. Sagatavošana skolai ir nepārtraukts process, kas sākas no bērna ierašanās pirmsskolā un turpinās līdz pārejai mācībām skolā.

Bērns ar speciālām vajadzībām, šī raksta kontekstā – bērns ar redzes traucējumiem, viena no mērķauditorijām, kas veiksmīgi iesāk mācības

vispārīzglītojošajā skolā, bet kuru turpmāka socializācija pilnā mērā ir atkarīga no personīgās pieredzes no vienas puses un zināšanām un prasmēm no tuvākās vides, ko iepriekšējā izglītības pakāpē veido pirmsskolas iestāde un ģimene.

Pētījuma mērķis: balstoties uz teorētiskiem avotiem, akcentēt vides noteicošo lomu bērna ar redzes traucējumiem sagatavošanā skolai un izvērtēt pētījumā vecāku viedokli par bērna ar speciālām vajadzībām gatavību skolai.

Pētījuma metodes: zinātniskās literatūras, izglītību regulējošo normatīvo aktu un politikas plānošanas dokumentu analīze, anketēšana, datu attēlošanas metodes, izmantojot SPSS programmu.

Teorētiskās pamatnostādnes *Theoretical guidelines*

Bērna sagatavošana skolai ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem pirmsskolas posmā. LR Vispārējās izglītības likums nosaka, ka bērniem no piecu gadu vecuma sagatavošana pamatizglītības ieguvei ir obligāta (Vispārējās izglītības likums, 1999). Tikai tās risinājums vienotā veselumā ar citiem pirmsskolas izglītības uzdevumiem, spēj nodrošināt bērna vispusīgu harmonisko attīstību. Bērnu sagatavošana skolai ir tik pat svarīga problēma kā bērna vispusīga attīstība pirmsskolas vecumā.

Viens no svarīgākajiem aspektiem, kas ietekmē sagatavošanas skolai pakāpi ir bērna attīstība, psihofizioloģiskais stāvoklis un mācību uzsākšanas laiks. Sagatavošana skolai sākas pirm skolā atbilstoši Valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām, kas nosaka pirmsskolas izglītības satura mērķus un uzdevumus, pedagoģiskā procesa organizācijas principus, pirmsskolas izglītības apguves plānotos rezultātus un vērtēšanas pamatprincipus (Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām, 2012).

Skolas gaitu uzsākšana bērna dzīvē ir nozīmīgs notikums: viņam jāmācās iekļauties jaunā kolektīvā, ievērojot tā prasības un tradīcijas, jāmācās veidot savstarpējas attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem, jāsāk veidot jaunas darba un sadarbības formas un to jānodrošina pirmsskolas izglītības programmai, aptverot:

- 1) individualitātes veidošanu;
- 2) garīgo, fizisko un sociālo attīstību;
- 3) iniciatīvas, zinātkāres, patstāvības un radošās darbības attīstību;
- 4) veselības nostiprināšanu;
- 5) psiholoģisko sagatavošanu pamatizglītības ieguves uzsākšanai;
- 6) valsts valodas lietošanas pamatiemaņu apguvi (Vispārējās izglītības likums, 1999).

Gatavošanās skolai ietver sevī vispusīgu bērna attīstību: veselības nostiprināšanu, darbaspēju palielināšanu, domāšanas attīstīšanu, zinātkāres, interešu un vajadzību veidošanu un apzināšanu, noteiktu rakstura īpašību veidošanu, gribasspēka attīstīšanu, priekšstatu veidošanu par skolu, skolas vidi,

mācību procesu skolā, rosināt vēlēšanos mācīties, tieksmi uz zināšanām, veicināt izziņas procesu veidošanos, mācīt plānot savu darbību un laiku, meklēt piemērotākos risinājumus mērķa sasniegšanai, spēju apzināties un kontrolēt savu rīcību un darbības, mācīt risināt uzdevumus, vadoties pēc pieaugušā norādījumiem.

Pirmsskolas pedagoģiskajā procesā bērnu sasniegumus vērtē atbilstoši vadlīnijās noteiktajiem pirmsskolas izglītības satura apguves plānotajiem rezultātiem, kuru apguve veicina bērna fizisko, psihisko un sociālo attīstību (Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām, 2012). Katra no attīstības jomām sastāv no savstarpēji saistītām prasmēm, iemaņām un attieksmēm (skat. 1.tabula), kuras attīstās noteiktā pedagoģiskā ietekmē un nepārtrauktā procesā.

1.tabula. Attīstības jomu prasmju, zināšanu un attieksmju apkopojums
Table 1. Summary of attitudes, knowledges and skills of field of development

Attīstības joma	Prasmes, zināšanas, attieksmes
Fiziskā attīstība	<ul style="list-style-type: none"> • Kopējā motorika • Sīkā motorika • Drošības noteikumu ievērošana • Koordinācija • Rakstāmpiederuma lietošanas prasmes • Vārdisko instrukciju izpilde (augšā, lejā, pāri, zem)
Psihiskā attīstība	<ul style="list-style-type: none"> • Runas attīstība • Rakstīt, lasīt iemaņu veidošana • Matemātisko priekšsatu veidošana • Orientēšanas prasmes • Emocionālā attieksme • Radošās spējas • Konstruēšanas spējas • Loģiskā domāšana • Attieksme pret mācībām
Sociālā attīstība	<ul style="list-style-type: none"> • Sadarbība ar vienaudžiem • Sadarbība ar pieaugušajiem • Patstāvība • Pašapkalpošanas iemaņas • Attieksmes pret citiem padarīto • Drošības noteikumu pārzināšana • Paškontrolē • Atbildība

Psiholoģiskā gatavība ir faktors, kurš nosaka, vai, bērns, kuram ir pietiekošas zināšanas un prasmes ir gatavs doties jaunajā vidē, patstāvīgi risināt sociālās situācijas un tā rezultātā veiksmīgi mācīties skolā. Tieši psiholoģiskai gatavībai ir milzīga loma pārejas posma grūtību pārvarēšanā, kurā bērnam

nepieciešams vecāku/ģimenes atbalsts. Psiholoģiskās gatavības aspekti ir kognitīvā, emocionālā (personības īpašību attīstības līmenis), sociālā gatavība (saskarsmes, komunikatīvā), kuras sevī ietver analītisko domāšanu, spēju koncentrēties, spēju kontrolēt savu uzvedību un rīcību, spēju pabeigt iesākto, komunikāciju ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

Sociālā gatavība, kuras pamatā ir komunikatīvās prasmes – tā ir bērna prasme sadarboties, komunicēt, draudzēties un iekļauties kolektīvā, prasme veidot savstarpējas attiecības ar pieaugušajiem un vienaudžiem, ievērojot noteiktas uzvedības normas. Vecāku un pirmsskolas uzdevums ir veicināt jaunās attieksmes veidošanās – bērna attieksme pašu pret sevi ar jaunu sociālo statūtu, līdz ar ko sociālā gatavība paredz jaunu iemaņu uzkrāšanu saskarsmē kolektīvā, kas nodrošina adaptāciju skolā.

Bērni ar redzes traucējumiem mācību procesā uzskatāmi par izglītojamiem ar speciālām vajadzībām, kur redzes kompensācijas nodrošināšana ir gan izglītības iestādes, gan ģimenes uzdevums. Kaut gan tieša saistība starp redzes un mācīšanās traucējumiem Eiropā veiktajos pētījumos neatklājas, zinātniskajā literatūrā tiek uzsvērts, ka sensorās uztveres, arī redzes problēmas var veicināt mācīšanās traucējumu rašanos (Brodney, Kehoe, 2006; Rouse, Borsting, Klup 2009).

Redzes funkcijas iespējas, kas dot iespēju izzināt apkārtējo pasauli, sociālo vidi, ir atkarīgas no redzes traucējuma pakāpes, kas iespaido bērna psiholoģisko pašsajūtu, ietekmē bērna uzvedību, saskarsmes veidu un komunikācijas motivāciju. Redzes uztvere kontrolē orientēšanos apkārtņē, ķermeņa pozas regulāciju, līdzsvaru, kā arī uzvedību (Солнцева, 1997).

Pedagogiem mācību procesā jāņem vērā, ka bērnu motivē darbībai arī viņa dzīves pieredzē izveidotās attieksmes, vērtības, dzīves stila piemērs (Lieģeniece, 1999).

Pēc U. Bronfenbrennera cilvēka attīstības ekosistēma sastāv no četrām viena otrā ievietotām sistēmām, kuras var attēlot gredzenu veidā, kas savstarpēji viena otru ietekmē. Bēnam ar redzes traucējumiem piedzimstot, viņš nonāk **mikrosistēmas (iekšējās vides)** tuvākā vidē – ģimenes lokā. Pēc U. Bronfenbrennera dzīves situācijas ir gan neatkarīgas no bērna, gan viņa paša aktivitātes rezultāts, tas nozīmē, ka tās ietekmē bērnu un tās ietekmē bērns pats. Bērns vienlaikus var tikt iekļauts vairākās mikrosistēmās, kur viena no tām varētu būt arī pirmsskola. Šī mikrovide ir atbildīga par to, vai personas attīstība tiek kavēta vai sekmēta. Pēc ekosistēmas teorijas bērns ir gan ekoloģiskās sistēmas produkts, gan apkārtējās vides veidotājs. Kad bērni kļūst vecāki, viņi izmaina apkārtējo vidi un pārstrādā iegūto pieredzi. Bet arī šeit darbojas savstarpējās sakarības, tāpēc, ka bērna rīcību nosaka viņu fiziskās, intelektuālās un personības iezīmes, kā arī audzināšana, ko viņi ir ieguvuši no apkārtējās vides. Šīs mikrosistēmas savā starpā ir saistītas, veidojot mezosistēmu, kas ir otrais līmenis, un šeit ir rodamas saistības starp vairākām vidēm, kurās bērns darbojas, tādējādi vienā mikrosistēmā notiekošais ietekmē otru sistēmu. Ar to ir

pamatojams apgalvojums, ka bērniem ar redzes traucējumiem svarīgi, lai šo mikrosistēmu starpā pastāvētu sadarbība, kas veicinātu bērna attīstību. Pie **eksosistēmas (ārējās vides)**, kur „notiek dažādi procesi, kas ietekmē vai tie ietekmējas no notikumiem, no vides, kur notiek bērna aktīva attīstība” (Bronfenbrenner, 1979, 25). Eksosistēmas piemērs ir attiecības starp bērna vecāku māju un vecāku darbavietu ar tur izveidotajām vērtībām. Par ehosistēmu tiek saukti sociālie nosacījumi, kas bērnu ietekmē netieši, tāpēc šeit varētu pieskaitīt atbalsta personāla aktivitātes. **Makrosistēma** tiek definēta kā **visaptverošākā vide**, kas nosaka „formas un satura atbilstību zemākajām pakārtotajām sistēmām” (Bronfenbrenner, 1979, 26), tādējādi šeit varētu iekļaut koncepcijas, likumdošanu, sabiedrības vērtības.

U. Bronfenbrennera cilvēka attīstības modelis pēc G. Kraiga (Craig G.) šobrīd tiek uzskatīts par visietekmīgāko cilvēka attīstības modeli, jo teorētiski tiek aprakstīts kā dažādās sociālās vides ietekmē bērna attīstību (Craig, & Baucum, 2002), kā arī šo visu sistēmu savstarpējo saistību, kas apliecina vides noteicošo lomu bērna ar redzes traucējumiem gatavībai skolai.

Pēc L. Franka bioloģiskā nobriešana ir saistīta ar psiholoģisko pilnveidi, veidojot mijattiecības ar apkārtējo vidi (Frank, 1972). Viņš izdalīja sešus pamata procesus, lai *palīdzētu bērnam izdzīvot un divpusēji mijdarboties ar vidi*, kur vide tiek radīta saistībā ar indivīda specifiskām vajadzībām un spējām:

- 1) augšanas procesu;
- 2) bioloģisko pašorganizāciju, kas ir indivīda psiholoģiskās pašorganizācijas pamatā (Frank, 1972, 507);
- 3) komunikācijas procesiem, kas darbojas organisma līmenī ar iedzimto mehānismu palīdzību, kurus var izmainīt, pilnveidot mācīšanas rezultātā, palielinot to jūtīgumu (Frank, 1972, 505 - 510);
- 4) stabilizācijas procesiem, kas palīdz tikt galā ar mainīgo pieredzes plūsmu, kad indivīds mācās pārvaldīt savas organiskās funkcijas;
- 5) mērķtiecīgiem, no dabas dotiem procesiem, kas katrā indivīdā darbojas dažādi, atkarībā no tā, kas viņus piesaista vidē un no iepriekšējās pieredzes un, kas nodrošina nepārtrauktu mācīšanas pieredzes ceļā;
- 6) kreatīviem procesiem, kas katram bērnam ir atšķirīgi.

D. Lieģeniece runā par bērna personīgās jēgas ievērošanu divpusējā mijiedarbībā ar pieaugušo un citiem bērniem, atzīmējot, ka to ietekmē vecuma īpatnības, temperaments, kā arī mikrovide (iekšējā vide) un makrovide (ārējā vide) (Lieģeniece, 1999, 113), uzsverot šīs aktivitātes sociālo procesu. Bērnu motivē darbībai viņa dzīves pieredzē izveidotās attieksmes, atbilstība starp bērnam piedāvātajām iespējām un viņa vajadzībām, prasībām, cerībām, gaidām no otra bērna vai pieaugušā.

Ģimene un bērni joprojām ir viena no centrālajām vērtībām Latvijā, tomēr ģimeņu un mājsaimniecību struktūras un dzīvesveida izmaiņas rada jaunu demogrāfisko situāciju arī mikro līmenī. Latvijā tiek šķirta gandrīz katra otrā

laulība, vidējais laulības ilgums līdz tās šķiršanai ir 11 gadu, neizbēgami palielinās otro un trešo partnerību skaits. Veidojas jaunas radnieciskas attiecības – uz mazāku bērnu skaitu būs lielāks vecvecāku skaits un arī lielāks paaudžu skaits radnieciskajās vienībās, kuras gan, visticamāk, nedzīvos vienuviet. Šajā kontekstā īpaši jādomā par bērnu drošību un viņu interesēm atbilstošu psiholoģisko klimatu ģimenē (Latvijas attīstības stratēģija līdz 2030.g.).

Pētījuma iegūtie rezultāti *Results of the reserch*

Lai izvērtētu vecāku viedokli par bērna ar speciālām vajadzībām gatavību skolai, tika aptaujāti 16 bērnu ar redzes traucējumiem vecāki/likumīgie pārstāvji, kuru bērni apmeklē speciālo pirmsskolas izglītības iestādi un 2015./2016.m.g. uzsāks mācības Daugavpils vispārizglītojošajās skolās.

Pētījumā tika analizēts vecāku viedoklis par bērna ar speciālām vajadzībām sagatavošanas skolai kvalitāti fiziskajā, psihiskajā un sociālajā jomā.

Vecāku aptaujas pētījuma datu analīze liecina, ka bērnu sagatavošana skolai fiziskajā jomā ir atkarībā no bērnu vecuma, kurā viņš iesāks mācības skolā, ko apliecina 2.tabulā iegūtie aprakstošās statistikas dati par bērna fiziskās attīstības gatavību.

2.tabula. Bērna ar speciālām vajadzībām sagatavošana skolai atkarībā no vecuma
Table 2. Descriptive statistics of children with special needs in preparation for school depending on the age

Sagatavošana skolai		N			Mean Rank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z
		Jā	Nē	Daļēji				
Vai Jūsu bērns pietiekoši sagatavots skolai?	6.g.	0	0	2	7,50	0,000	105,000	-3,266
	7.g.	13	1	0	15,50			

Aprakstošās statistikas dati apliecina, ka bērni, kuri iesāks mācības skolā 6 gadu vecumā, sagatavoti skolai „daļēji” salīdzinājumā no bērniem, kuri iesāks mācības skolā 7 gadu vecumā (Asymp.Sig.= 0,001, $p < 0,05$).

Vecāku aptaujas dati apliecina, ka bērna speciālās vajadzības ietekmēja bērna sagatavošanas skolai kvalitāti (Asymp.Sig.= 0,008, $p < 0,05$), ko apliecina 3.tabulā apkopotie vecāku uzskati.

Aptaujas dati liecina, ka 6 gadīgo bērnu speciālās vajadzības negatīvi ietekmē sagatavošanas skolai kvalitāti, salīdzinājumā no bērniem, kuri iesāks mācības skolā 7 gadu vecumā, kas pētījumā parādījās korelācijas datus starp sociālo gatavību un runas attīstību ($R=0,537$, $p=0,030$).

3.tabula. Speciālo vajadzību ietekme uz sagatavošanas skolai kvalitāti atkarībā no vecuma

Table 3. Descriptive statistics of impact of special needs on the quality of the preparatory school, depending on their age

Sagatavošana skolai		N			Mean Rank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z
		Jā	Nē	Daļēji				
Pēc Jūsu uzskatiem, vai speciālās vajadzības ietekmēja bērna sagatavošanas skolai kvalitāti PII?	6.g.	1	1	0	5,00	7,000	10,000	-2,646
	7.g.	0	14	0	9,00			

Pētījuma vecāku aptaujas datu analīze 4.tabula apliecina, ka zēnu ar meiteņu sagatavošanas skolai līmenis ir dažāds, jo pēc vecāku uzskatiem meitenes ir 100% sagatavotas skolai, bet 40% zēnu ir sagatavoti skolai tikai „daļēji”.

4.tabula. Sagatavošanas skolai līmenis atkarībā no dzimuma

Table 4. Descriptive statistics of the preparatory school level depending on gender

Sagatavošana skolai		N			Mean Rank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z
		Jā	Nē	Daļēji				
Pēc Jūsu uzskatiem, Jūsu bērns pietiekoši sagatavots skolai?	zēni	3	0	2	10,70	16,500	82,500	-2,171
	meitenes	11	0	0	7,50			

Vecāku apmierinātība ar sagatavošanas skolai kvalitāti un viņu uzskats, vai bērns ir pietiekoši sagatavots skolai, rāda, ka zēniem ar speciālām vajadzībām sagatavošanas līmenis ir zemāks nekā meitenēm (Asymp.Sig.= 0,030, $p < 0,05$).

Apkopojot pētījuma rezultātus, var secināt, ka bērnu ar redzes traucējumiem vecāki/likumīgie pārstāvji ir ievērojuši savu bērnu specifiskās individuālās īpatnības gatavībā skolai un ir iespēja veiksmīgi turpināt bērna attīstību, veidojot stipras partnerattiecības starp pirmskolas iestādes pedagogiem, atbalsta personālu un ģimenēm. Ievērojot bērnu specifiskās individuālās īpatnības, kurus apzina gan vecāki, gan pirmsskola, iespējams savlaicīgs atbalsts un korekcija attīstības procesā, kas ir pamatnosacījums veiksmīgai sagatavošanai skolai un turpmākai bērna socializācijai skolā.

Secinājumi

1. Sagatavošanā skolai atspoguļojas bērna vajadzības pēc sociāli nozīmīgām izmaiņām sevi pašā un apkārtnē, kas saistīts ar noteikto zināšanu, prasmju, iemaņu un personīgas pieredzes aktualizāciju.
2. Apkopojot pētījuma rezultātus par bērnu ar redzes traucējumiem sagatavotību skolai, var secināt, ka:
  - bērni, kuri uzsāks mācības skolā 6 gadu vecumā, sagatavoti skolai „daļēji” salīdzinājumā no bērniem, kuri iesāks mācības skolā 7 gadu vecumā;
  - 6 gadīgo bērnu speciālās vajadzības negatīvi ietekmē sagatavošanas skolai kvalitāti, salīdzinājumā no bērniem, kuri iesāks mācības skolā 7 gadu vecumā;
  - zēnu ar meiteņu sagatavošanas skolai līmenis ir dažāds, jo zēniem ar speciālām vajadzībām sagatavošanas skolai līmenis ir zemāks nekā meitenēm.
3. Ir būtiski uzlūkot pirmskolas vecuma bērnu ar redzes traucējumiem sabiedrības un sabiedrības kultūras kontekstā, apzinoties, ka viņa attīstību ietekmē dažādi faktori un ka tā ir uzlūkojama sistēmiski.

Summary

The preparatory the school is a very important step in a child's life. The preparatory school is a child's socialization process that affect a child's life in the future drafting of the social environment. Social preparedness is one of the most important factors that ensure child the preparatory school. Preschool age - this is the time when occurs the primary personality, individuality and self-esteem building. Pre-school stage, the child occurs an active introduction to the environment, which leads to the socialization process. The preparatory the school, the socialization process can be solved successfully only if it actively participates in all the parties. Based on Bronfenbrenner's ecological theory of development, pre-school and family made up the micro and mezo fundamentals.

A child with special needs socialization is dependent on the child's specific characteristics, such as physical condition, visual disturbances and nervous system. For solving of socialization process, educators and parents must be necessary knowledge of the impact of visual impairment on a child's development. Preparation for school is a complex process with participation by all members, subject to the child's individual skills and abilities.

References

- Brodney A.C., Kehoe P., (2006). Identifying Visual Dysfunctions In Elementary School Children Using a Teacher's Assessment, *Journal of Behavioral Optometry*, 17(1), 13-19.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Craig, G. J. &Baucum, D. (2002).*Human Development*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

- Education for all. Diversity as an opportunity for school education (2008). Downloaded from <http://www.inclusion-europe.org/lv/vairak-informacijas/position-papers#sthash.bH2u8O4h.dpuf>
- Frank, L. (1972). Processes in Organisms. In; R.C. Smart and M.C. Smart (Eds.) *Readings in Child Development and Relationships*. New York: The Macmillan Company.
- Latvijas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam*. Pieejams: [latvija2030_saeima \(1\).zip](#) - ZIP archive, unpacked size 15 992 320 bytes *skatīts 02.03.2015*
- Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa.
- Lieģeniece, D. (1996). *Kopveseluma pieeja 5–7 gadus veca bērna audzināšanā*. Liepāja: LPA.
- Metodiskie ieteikumi par bērna sasniegumu vērtēšanu pirmsskolā*. Pieejams: http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/verteshana_pirmsskola.pdf, *skatīts 22.02.2015*.
- Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām*. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=250854>, *skatīts 02.03.2015*.
- Rouse M., Borsting E., Klup M. T., (2009). *Academic Behaviors in Children with Convergence Insufficiency with and without Parent- Reported ADHD*, *Optom Vis Sci*; 10; p.1169.-1177.
- Vispārējās izglītības likums* (1999). Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=20243>, *skatīts 02.03.2015*.
- Солнцева, Л.И. (1997). Модели интегрированного обучения детей с нарушениями зрения. *Дефектология*, 6.
- Щетинина А.М. (2004). *Социализация и индивидуализация в детском возрасте*. Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого.